

18 листопада 1895 року, Р. К. Музиченку-Цибульському присвоєно чин Колезького Радника. Так адміністрацією інституту була оцінена реставраційна праця художника — підвищенням з VIII на VI клас по Табелю про ранги.

Але основною діяльністю Цибульського в гімназії було викладання малювання і креслення в початкових класах.

Одним з тих, кого він навчав в гімназії, був М. Самокиш — в майбутньому художник-баталіст, академік Петербурзької Академії Мистецтв. У своїй книзі «Як я став художником» М. Самокиш пише про початковий етап своєї мистецької освіти: «З першого класу гімназії почались уроки малювання... Учитель малювання Р. Цибульський, побачивши мою любов до малювання, почав приділяти мені більше часу і звертати на мене увагу. Коли я набув певного досвіду в техніці копіювання, учитель показав мені способи малювання аквареллю».

Музиченко-Цибульський, сам вихованець Академії Мистецтв, навчав гімназистів основних прийомів малювання, давав їм ґрунтовну підготовку з свого предмета. І як тільки на цей благодатний ґрунт потрапив справжній талант — він розвинувся, розцвів всіма барвами. М. Самокиш був прийнятий в Академію Мистецтв у 1879 році. Його робота на вступних іспитах була визнана одною з кращих.

Якщо судити з архівних документів, на 34, 37 і 40 році своєї трудової діяльності в гімназії Музиченко-Цибульський представляє роботи ще двадцяти своїх учнів в Канцелярію Імператорської Академії Мистецтв на конкурси 1900, 1903 та 1906 років.

Життя викладача малювання було не дуже легким. Платня за уроки була невисокою, а художник мав велику родину. Та й здоров'я у Родіона Корнійовича було не багатирське. Тільки за 1884 рік він двічі: в січні і в грудні звертається до дирекції інституту з проханням про видачу матеріальної допомоги «з приводу моєї хвороби», та «з приводу тяжкої хвороби жінки та п'ятьох моїх дітей». Можливо, й через матеріальні нестатки доводилось багато працювати: то в іконописній школі при жіночому монастирі «для навчання Сестер христових, здібних до цього мистецтва», то в гімназії ім. П. І. Кушакевич. Крім цього, Р. К. Цибульського, згідно з циркуляром начальника учбових закладів Київського учбового округу, неодноразово запрошували для «судової експертизи» в Ніжинський окружний суд. Про нестатки в сім'ї свідчить і такий архівний документ, як Прохання Голові Ніжинського Окружного Суду від «сина вчителя Володимира Музиченка-Цибульського: Будучи змушений по домашніх обставинах звільнитися з IV класу Ніжинської гімназії і не бажаючи бути тягарем моему батькові і так обтяженому великою родиною, маю честь просити прийняти мене писарем по найму в канцелярію Ніжинського окружного суду». Тобто, життя у талановитої і працелюбною людини було не дуже легким. Та Родіон Корнійович був не тільки талановитою, а й дуже доброю людиною.

О. М. Лазоренко, колишній його учень, в своїх спогадах про Ніжин пише і про викладачів гімназії: «Декоких з них, наприклад, учителя чистописання і малювання Родіона Корнійовича Цибульського — любили». Згадує про нього в своєму листі і І. Качуровський: «Це вчитель моєї матері (в гімназії Кушакевич). Про нього треба більш написати: попри всі валуєвські циркуляри і емські укази, він говорив і викладав виключно українською мовою». Родіон Корнійович викладав малювання і чистописання також і в чоловічій гімназії. В нього вчився малювати і художник Васильківський.

Ім'я цієї людини незаслужено забуте нащадками. І лише скромний пам'ятник на Троїцькому кладовищі м. Ніжина нагадує про минуле життя. Лаконічний напис, до речі, російською мовою, на темному граніті свідчить: «Тут покоїться прах художника Родіона Корнеевича Музыченко-Цыбульского. Родился 10 ноября 1834 года — умер 22 января 1912 года. Дорогому мужу от любящей жены. Спи спокойно до Божьего суда». Чоловік, батько. Це земний шлях багатьох і багатьох. І лише одиниці наділені талантом, талантом художника, майстра з великої літери.

Тетяна УРИВАЛКІНА,
науковий співробітник Ніжинського краєзнавчого музею.

ЛІСКОВИЦЬКИЙ ЛІТОПИСЕЦЬ

Якщо мене питають, що нового я прочитав останнім часом, найперше назву кни-гу чернігівця Юрія Антоновича Григоровича. Щоправда, книга ця лише в одному примірнику, в рукопису, що становить більше десяти товстих і тонких зошитів, густо помережаних дбайливим почерком. Це не лише життєпис його дитячих та юнацьких літ, а й літопис його рідного Чернігова, його отчої Лісковиці. На жаль, автора цієї незвичайної книги уже нема серед нас, він пішов із життя три роки тому, а руко-пис зберігає його донька Олена Якименко.

Не сказати про родовід Юрія Григоровича, то, мабуть, не сказати про витoki його творчості, про ті генетичні начала, що, напевне, змусили його, за професією будівельника і ветлікаря, взятися за перо... А належав він по материній лінії до давнього і відомого роду чернігівських дворян Вербицьких-Антіохів, представники якого були і громадськими діячами, і відомими лікарями, і непересічними художниками, і передовсім талановитими літераторами. Серед останніх — український поет Микола Андрійович Вербицький (1843—1909), якому Юрій Григорович доводився внучатим племінником. Ще один український поет Марко Вороний — троюрідний брат Григоровича, син також українського поета Миколи Вороного, котрий був одружений із донькою Миколи Вербицького Вірою. Додамо до цього ряду і діда Григоровича — військового лікаря, що написав велику ілюстровану історію Одеського військового госпітально.

Таку ось славному творчу рідню мав Юрій Григорович, але, як людина досить скромна, творив довгі роки свій життєпис не задля того, щоб наблизитися до слави роду Вербицьких. Просто мав духовну потребу залишити дітям і онукам пам'ять про пережите...

Свої спогади він починає із п'ятилітнього віку, зазначаючи, що в цей час «дитина є якимось особливим світом, вона щиро здатна оцінити явища і факти, що хвилюють дорослих». То ще були передгрозіві 1915—1916 роки... Маленький Юрко бачить себе майже скрізь біля бабусі Марії Андріївни, сестри поета Миколи Вербицького, яка займалася його вихованням. Неквапно і захоплююче веде автор оповідь про ті безтурботні літ дитинства: домашній побут, рідня, сусіди, розлогий сад рідного обійстя... А ще подорожі із бабусею тогочасним Черніговом. Ось показує вона йому готель Бадаєва і розповідає:

— Бачиш, який будинок вимурував. А раніше в його була лавка біля собору, де він торгував іконами, та ще тримав десь постійний двір. Коли ж у соборі відкрили мощі святителя Феодосія, з усіх усюд стали стікатися сюди богомольці, зріс попит і на ікони святителя. На них він розторгувався і збудував цей готель. Правда, ще кажуть, що на постоялому дворі він вбив якогось багатого купця і привласнив його гроші...

Із розповідей бабусі оживають старі чернігівські легенди і бувальщини, постає ще не пізнаний хлопчиною тодішній Чернігів із його людьми, їхніми турботами. Не шкодує Григорович слів, щоб відтворити побачене на полицях кращого у місті кондитерського магазину Лагутіна, розповіді про магазин канцтоварів Якубовича, в якому бабуся купує йому розрізну абетку, фотографію Гольдфштейна («він одержав золоту медаль на всесвітній виставці у Парижі»)... Іншим разом бабуся їде у справах до відомого адвоката і українського громадського та культурного діяча Іллі Людвиновича Шпрага і бере з собою онука:

«Виїхали ми після обіду, їхали якимись незнайомими вулицями, потім минули уже знайомий мені Красний міст і поїхали по густо засадженій деревами вулиці. Вже вечоріло, навскісні промені призахідного сонця пробивалися крізь густолистя, на вулицю лягали тіні. Нарешті зупинилися біля невеликого будинку, що стояв серед дерев на теперішній Східночеській. В кімнатах стояла приємна напівтемрява, з якою гармонували темний колір розкішних меблів. Підлога майже скрізь була встелена килимами, від чого наші кроки були зовсім нечутними і це підсилювало враження спокою. Господар, сивий старий чоловік у білому костюмі, запросив бабусю до кабінету, запропонував їй присісти на шкіряний диван, а сам сів у таке ж крісло біля великого письмового столу, на якому стояв масивний письмовий прибор...».

Змальовує Юрій Григорович інших відомих і менш відомих чернігівців передреволюційних та післяреволюційних років. На цій же вулиці, згодом Червоноармійській, вже після революції, хлопчина з мамою відвідує графину Милорадович, яка саме збирається в еміграцію. Тоді згадує і про доньку Глафіри Зубок, по вуличному Зубихи, із своєї Лісковиці, «Останнім часом її донька Людмила жила із чоловіком Василем у Петрограді, а сама Глафіра дуже хворіла. Коли Людмила поїхала, побувала і в нас. Я бачив як бабуся розмовляла з нею, ридила не вертатися у Петроград, а залишитися із хворою матір'ю. Людмила мовчки слухала, обличчя її було сумним, а очі втулені у землю, ніби там щось було дуже цікаве. «Ні, я маю їхати, — мовила вона після короткої паузи, — як ви собі хочете, а мені треба їхати». З цим і пішла, «Вона, мабуть, не хоче бачити смерті матері», — вирішила бабуся. Невдовзі вони з Василем поїхали, листів не писали, ніхто їх тут не бачив. Лише потім ходили чутки, що вона загинула під час громадянської війни, будучи начальником якогось автомобільного загону. Глафіра теж померла, хто її ховав, не пам'ятаю...». Такий ось штрих до портрету Людмили Мокієвської-Зубок, відомого червоногвардійського командира в роки громадянської війни.

Ось Юрій Григорович захоплено оповідає, як мчить чернігівськими вулицями на своєму розкішному фаєтоні один із кращих візників міста Мачерет, котрий також орендував «Гранд-отель». Упродовж кількох десятиліть, підкреслює автор, він був знаменитістю Чернігова. У 1942 році його розстріляли німці, розстріляли як єврея, хоч він ще до революції вихрестився у православну віру. А хіба не цікава оповідь про Августина Ілліча із села Івашківки, котрий на початку століття служив матросом на крейсері «Варяг», був згодом на прийомі у імператора Миколи II?

Григорович створює також досить колоритні портрети рідних і близьких, друзів дитинства, зокрема, майбутнього поета Марка Вороного, подає згадки і про майбутнього російського поета Ігоря Юркова, юні літа якого теж пов'язані із Лісковицею.

Особливою теплою сповнені розповіді про «діда Альваса» — Альвіона Вербицького, брата Миколи Вербицького. Він був талановитим художником, творчістю якого тільки зараз зацікавилися чернігівські мистецтвознавці. «Його половина у оселі Вербицьких нагадувала картинну галерею. Спокійний, зовсім сивий чоловік сидів у великому старовинному кріслі біля вікна. Із-під густих білих брів дивилися на мене сірі, ще жевріючі радістю життя, його очі. Дід Альвас малював уже мало, здебільшого писав етюди та все підбирав фарби до хмар, а хмари він зображував так майстерно, що вони здавалися справжніми. Але він був все ж невдоволений своєю роботою». Окремою ліричною новелою можна назвати мандрівку діда Альваса і юного Юрка на риболовлю до Десни: який неповторний дивосвіт природи відкривав того дня сивий майстер хлопчині!

Людині, небайдужій до минулого свого краю, свого міста, годі шукати у того-часній періодиці чи у сухих офіційних документах архівів деталі, без яких не уявити вповні життя Чернігова, скажімо, 20-х років, що виразно постають зі сторінок рукопису Григоровича.

Чіпка пам'ять Юрія Григоровича закарбувала на папері деталі подій значних і не досить вартих уваги, буденного життя сучасників. Це і спомини про революційні мітинги у Чернігові. І про вступ до міста богунців і тарашанців. Це і описи чернігівського базару пореволюційних років із його єврейськими магазинчиками і селянськими возами, з китайцями і вірменами, котрі продавали тут всілякий дріб'язок. Це і ті переміни, що вніс у побут чернігівців неп: хто, наприклад, пам'ятає тепер, що першу горілку, яка з'явилася у продажу в 1923 році після кількох літ сухого закону, в народі звали «риковою» — на честь народного комісара Рикова?

Вже більш пильніше сприймає автор події початку 30-х років. Прочитаємо, скажімо, епізод, що повертає нас до так званої «справи Спілки Визволення України», сфабрикованої чекістами у 1930 році проти української інтелігенції:

«Вранці з'явилися чутки, що розкрили таємну організацію СБУ. Де і що, звичайно, ніхто не знав. Останнього уроку у технікумі не було, мала бути демонстрація. Прийшов Максимов з міськкому комсомолу. Мишко терміново писав лозунг за завданням секретаря комсомольського осередку: «Зломимо опір діляг».

Через десять хвилин біля технікуму вже стояла довга колона демонстрантів зі студентів трьох технікумів зі своїми лозунгами. Залунала команда Максимова: «Смир-р-но! Прямо перед собою кроком руш!». Ми пішли бруківкою. На розі вулиці Горького з'явилася колона студентів агроінституту, попереду якої несли якийсь лозунг і опудало українського націоналіста — звичайний український костюм, напханий соломою. На базарній площі відбувся мітинг. З іншого боку підходили теж якісь колони. Всі розташувалися навколо вантажівки, прикрашеної лозунгами, з якої, як із трибуни, говорили оратори, після чого було спалено опудало українського націоналіста. Іван Филипович знову кинув репліку впівголосу: «Ну ось, з Україною покінчено». Ті, що стояли поблизу нього, оглянулися, але ніхто нічого не сказав. Мітинг закінчився. Невдовзі після цього заарештували Зою Василівну. Потім пропав наш Олександр Львович, а Шрамченко, котрий жив на нашій вулиці, замість української чумарки і вишитої білої сорочки став носити пальто і звичайну сорочку».

Доточимо цей епізод ще одним характерним для 30-х років спомином: «У місті тоді була лише одна книгарня, але в ній можна було купити більше, ніж тепер у п'ятьох. Знаходилася вона під єдиним у Чернігові кінотеатром імені Раковського, тобто там, де нині центральна ошадкаса. Продавщиць було дві і я заприятелював з ними. Вони дозволяли мені заходити за прилавок і вибирати собі книги, оскільки я ніколи не виходив з магазину без покупки. Так невдовзі я придбав собі повні зібрання творів Винниченка і Кошобинського, твори Нечуя-Левицького, Пантелеймона Куліша. На жаль, шкодую і досі, що у 1937 році книги Куліша і Винниченка, настроєний Аркадієм і з його допомогою, знищив».

Сповнені болю сторінки рукопису, де йдеться про голодні 32—33 роки — саме тоді випускника Чернігівського веттехнікуму Григоровича було направлено у глухе село на Житомирщині... Не менш цікавими є сторінки особистого життя автора. Зокрема, теплом і глибокими почуттями сповнені його спомини про перше кохання: живі, невігадані сюжети того, що пережито, що втрачено, але залилося у серці назавжди.

Життєпис Юрія Григоровича то, зрештою, життєпис його покоління, покоління ровесників нашого століття, яких все менше і менше стає серед нас. Відтак залишена ними пам'ять про своє життя на тлі суперечливого, грозного і трагічного двадцятого століття вже належить історії. Саме таким конспектом історії свого століття, свого життя, свого Чернігова за його неповторною Лісковицею і є для нас, нащадків рукопис Юрія Григоровича.